

PLUS EN NOSTRA FE ERA VENGINDA...

per Martí Domínguez

En la *Crònica o Libre dels feyts* de Jaume I, es narra un bonic episodi que ha donat peu a moltes interpretacions. En la campanya contra el regne musulmà de València, el rei Jaume I, amoïnàt per la manca de queviures al campament del Puig, se'n va a Borriana en cerca de queviures, hi dorm i l'endemà descobreix que una oreneta ha fet niu a l'extrem del pal superior de la tenda. El rei, commogut i copsat per aquella circumstància, va ordenar que la tenda no fora retirada fins que l'orenetà i els seus pollets l'hagueren abandonada: "E fom a Borriana, e quan venc que en volgueren llevar la host, una oreneta havia fet niu prop de l'escudella en lo tendal, en manam que no llevassen la tenda se'n fos anada sos fills, plus en nostra fe era venguda".

L'episodi és ben conegut, i aquella oreneta desperta totes les simpaties. Com escriu Samuel G. Armistead, professor de la Universitat de Califòrnia-Davis, en *Una anècdota del rei en Jaume I i el seu paral·lel àrab*, aquesta reacció del Conqueridor mostra una nota d'intimisme personal i de compassió reial, que el fa als ulls dels lectors molt més humà. Martí de Riquer també és d'aquest parer: "Precisament el fet que el rei volgués deixar constància d'aquest fet minúscul ens deixa veure un altre aspecte de la seva personalitat, que no tot és conquerir regnes dels sarraïns, guanyar batalles i vessar coratge, sinó també tendresa envers les bestioles que s'acullen 'a la fe' del monarca, com si també fossin vassalls seus". És a dir, al parer dels historiadors aquest episodi mostra la sensibilitat del jove rei, que a més de guerrer resulta ser un home amb delicadesa que s'estima la natura. En aquest sentit, Samuel G. Armistead va més lluny i compara l'episodi amb un fet esdevingut a un general àrab, narrat pel geògraf Yaqut ibn-Abdallah al-Rumi: en conquerir la fortalesa romana de Babilònia (prop d'El Caire), el general Amr ibn al-As va manar aixecar el campament per a marxar contra Alexandria, però "una coloma havia post ous damunt, per la qual cosa va dir: 'Ella és inviolable en la nostra proximitat. Deixeu la tenda desplegada fins que tinga els pollets i, llavors, feu-los volar'."

L'orenetà com a símbol

Convindreu que el paral·lelisme entre tots dos conqueridors és sorprenent. Em pregunte si serien tan respectuosos i sensibles amb els nius –i pollades— dels

seus enemics. Però tant se val: Armistead desenvolupa una estranya tesi de l'hospitalitat, i suggereix que tot gran senyor que acull algú no el pot abandonar, i d'algun mode tant en Jaume I com el general musulmà foren ostats dels seus hostes ornítics. Sobta que tanmateix ningú no haja interpretat l'episodi del rei català des del punt de vista de la simbologia. Vull dir, què haguera passat si haguera fet niu una merla, una garsa o una òliba? El rei en Jaume també haguera estat tan cavallerós i amant dels ocells?

L'estudiós de la simbologia cristiana Charbonneau-Lassay escriu, en *El bestiari de Crist*, que l'oreneta sempre ha estat un dels éssers vius més afavorits per la simpatia dels homes. El retorn de les orenetes a la primavera, després de la seua sobtada desaparició hivernal, —i no sols el retorn, sinó el retorn al mateix lloc i fins i tot al mateix niu de l'any passat—, fou per als antics un dels misteris més grans, i sovint es va interpretar com un dels emblemes més naturals de la idea de resurrecció. Aristòtil i els seus seguidors estaven convençuts que les orenetes s'enterraven en el fang, o sota les fulles, i eixien de nou a la primavera. Així ho anota Marcuello, al seu llibre *Historia natural y moral de las aves* (1617) : “El Inuierno dize Plinio (...) que fe van a los montes escondidos, y abrigados donde se han hallado muchas vezes sin pluma”. Després de la mort hivernal, l'aparició de les orenetes era interpretada com la resurrecció del bon temps.

Per altra banda, com també ens recorda Plini, els grecs anomenaren celidònia (pròpiament, "semblant a l'oreneta") una planta de la família de les crucíferes que presenta la faç de les fulles d'un color verd blanquinós i el revers violeta fosc, i que en certa manera recorda la coloració del plomatge d'aquests ocells. Les grans virtuts medicinals del làtex de la celidònia contra la conjuntivitis (per la qual cosa és coneguda a les nostres terres com “l'herba dels ulls”), féu que el poble grec pensara que el nom es referia a l'ús que en feien les orenetes, i que així s'originara la falla que aquestes aportaven als seus pollets suc de celidònia en el moment d'obrir els ulls. Per això, l'herba dels ulls també es va conèixer, per aquesta singular confusió, com “l'herba d'orenetes”.

Dispenseu l'embolic conceptual, però no deixa d'admirar-me l'enrevessada interpretació de la natura que tan sovint fan els homes. Es ben cert que la celidònia s'ha emprat per a combatre la ceguesa, i com ens recorda Lluís Mulet al seu estudi etnobotànic de Castelló, en La Barona (La Plana Alta) s'utilitza per guarir les malalties dels ulls preparant un decocte al 1% que s'aplica en banys oculars. Tanmateix, no cal dir que les orenetes no la fan servir per a res de res: ni per als seus pollets ni per a cap dels seus rituals

reproductors. I, no obstant això, la confusió es va agreujar durant l'antiguitat, fins a l'extrem que l'excel·lent metge Celsus va arribar a suggerir que, en realitat, era la sang de l'oreneta la que curava les afeccions de la vista. D'aquesta manera, durant tota l'Edat Mitjana i el Renaixement aquesta interpretació entre els usos d'una planta i el comportament d'un ocell es va mantenir i es va conrear llargament. Fins el punt que el botànic Matthioli, en els *Commentaris sobre el Dioscòrides*, recomanaria la cendra d'oreneta contra la pèrdua de la visió...

La història és, si més no, curiosa. Si aquella planta de flors grogues no haguera tingut un revers que recordara el color de les orenetes, tot haguera estat ben diferent. Aquesta és la meravella dels usos i costums dels homes. Brunetto Latini, en el *Llibre del tresor*, escrivia amb un aplom que avui en dia ens sobta una mica: "Quan les seues cries perden la vista, l'oreneta porta una herba anomenada celidònia, que els guareix i els retorna la vista, i molta gent ha estat testimoni, per haver-ho verificat varies vegades". Si el savi Latini s'empassava aquella falòrnia "de les quals molta gent era testimoni", és d'imaginar que el poble en creguera, mai millor dit, a ulls closos. També Fray Luis de Granada és particularment crèdul: "La virtud de la celidueña para curar los ojos nos lo enseña la golondrina, la cual, enseñada por su Creador, busca esta yerba para curar los ojos de los enfermos o ciegos de sus hijuelos; y la del hinojo, que sirve para lo mismo, aprendimos de las serpientes, que con ella curan los suyos". Per això, fins que el pare Feijoo, al suplement del seu *Teatro crítico*, no va denunciar la falsedat de la faula "muy propagada en el vulgo", ningú va gosar dubtar de la miraculosa relació que unia les orenetes amb la celidònia.

Però aquesta és la raó que en la tradició cristiana les orenetes siguen un símbol tan positiu perquè "obrin els ulls del bon cristià i li ensenyen el camí a seguir." A més a més, també auxiliaren Crist durant la Passió, portant-li aigua en els seus becs, i ajudant les cadernereres a llevar-li espines, raó per la qual varen quedar indeleblement tacades de la sang de Jesús. Per això matar una oreneta, o tirar alguns dels seus nius, s'ha considerat des d'antic símbol de mal averany, com bé ho advertia Marcuello: "(...) en cada parte se tiene por facrilegio, y maldad, y aun por pestilencial aguero matarla, o en algun modo ofenderla; y aun le parece, que no dexara Dios fin castigo al que le diere muerte a tan simple aucecita, a quien ningún otro animal ofende".

Portadora de bons pressentiments

En fi, benvolgut lectors, ¡com anava Jaume I a tirar avall aquell niu! Fins i tot la tradició cristiana diu que les orenetes foren les anunciadores de Crist ressuscitat: la nit de Divendres Sant, totes les orenetes de Judea i Galilea es reuniren al voltant de la tomba de Jesús, i a la matinada de Pasqua, després de la resurrecció, sortiren volant per parelles per tot el món anunciant als homes la bona nova: "*Surrexit Dominus vere, alleluia!*". I aquesta simbologia, devota i entusiasta de l'oreneta, s'observa en bona part de l'art del renaixement, des de la taula de Simone Martini (*Madona amb Nen*. Castiglione d'Orcia. Sta. Magda) fins a la bella *Madona della rondine* de Carlo Crivelli (National Gallery, Londres).

Per tot això, Jaume I va veure en aquella oreneta que havia fet niu en el seu tendal un clar signe que recolzava la seua fe. Un pronòstic de la seua futura victòria. Potser si haguera sojornat una puput o un teuladí, la història d'Occident seria distinta. De quins imponderables tan inescrutables pengen els destins dels homes i de les nacions! Aquella oreneta va animar Jaume I a les més altes ambicions, i el va dirigir —el cor a vessar de bons pressentiments— a la conquesta de València. Pus en nostra fe era venguda...

Martí Domínguez